

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**SZOMBATHELYI FERENC
A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉD VEZÉRKAR ÉLÉN**

Kaló József

Témavezető: Dr. Püski Levente

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
Debrecen, 2010

1. A doktori értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Szombathelyi Ferenc 1941 szeptembere és 1944 áprilisa között állt a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. A második világháború magyar hadtörténelmének egyik meghatározó alakja, hiszen helyzeténél és pozíciójánál fogva kulcsszereplője volt az eseményeknek, s a vezérkarfőnökök sorában is ő töltötte be a leghosszabb ideig ezt a beosztást. Ez a tény, és a szakirodalomban eddig szereplő Szombathelyi-kép változásai keltették fel elsősorban érdeklődésemet a téma iránt, továbbá érdekelt Magyarország második világháborús szereplése és ezzel szoros összefüggésben a politikai és katonai vezetés kapcsolata, valamint egy kis ország és ennek hadereje mozgási szabadságának vizsgálata egy nagyhatalom árnyékában. Szintén figyelemfelkeltő volt számomra a rendszerváltás előtti munkák pejoratív, egyoldalú ábrázolásmódja, majd az ezt árnyaló Szombathelyi-kép megjelenése a rendszerváltás környékén és az azután születő munkákban. A háború utáni történeti irodalomban meglehetősen változatos képet alkottak Szombathelyiről. Találkozhatunk a népbírósi perben az ügyészek által megfogalmazott képpel, azaz a németbarát, az ország katasztrófájáért politikájával és működésével nagyban felelős vezérkarfőnök alakjával. Ezekben a munkákban a vezérkar főnökét a

magyar fasizmus kiszolgálójaként ábrázolták, aki lelkiismeretlenül áldozta fel magyar katonák tömegeit saját osztálycéljai érdekében. Ezzel párhuzamosan Szombathelyi Ferenc az ellenállókat és nemzetiségieket tűzzel-vassal irtó terrorgépezet fő működtetőjeként jelenik, aki nagyban felelős a délvidéki razzia elfajulásáért, le nem állításért, majd a főbűnösök felelősségre vonás előli megszökéséért. Csak a rendszerváltás után született munkákban tűnhettek el teljesen az előző rendszer ideológiai-politikai megkötései, innentől új szempontok szerint értékelték a meglévő forrásokat, illetve a forrásbázis bővíthetett is. Mindazonáltal kifejezetten Szombathelyi Ferenc vezérkarfőnöki működésével foglalkozó monográfia még a mai napig nem készült. Mindezek miatt vállalkoztam arra, hogy disszertációm témájaként Szombathelyi Ferenc vezérkarfőnöki működését válasszam, s ennek adjam egy korszerűbb, a legújabb forrásokra támaszkodó ábrázolását.

2. A feldolgozás módszere, forrásai és szerkezete

A kutatás során primer és szekunder forrásokat használtam fel. A hangsúlyt a Hadtörténelmi Levéltárban található m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke levéltára fondjára helyeztem, mivel azonban az

iratok nagy része megsemmisült – gyakorlatilag csak a hadműveleti osztály és a hadműveleti csoportfőnökség iratai maradtak meg nagyjából épségben az általam vizsgált időszakból – így ezek alapján nem volt rekonstruálható teljességében a Vezérkar Főnökének tevékenysége. Ehhez segítségül hívtam a vezérkarban szolgált fontosabb személyek, vagy a Szombathelyivel szorosabb emberi és munkakapcsolatban volt személyek visszaemlékezéseit, tanulmánygyűjteményeit és personáliáit (ezek közül kiemelkedő helyet foglalt el Szombathelyi vezérezredes védőügyvédjének hagyatéka, mely számos eredeti dokumentumot megőrzött, a per iratanyagain túlmenően). Mindezek mellett fontos forrásanyagot jelentettek a Gyorshadtest és a Kárpát-csoport, valamint a 2. magyar hadsereg iratai is. Úgyszintén segítségemre voltak a második világháború után született népbírósi jegyzőkönyvek, vizsgálati és ügynökdossziék, valamint a korszakkal foglalkozó korábban született munkák is, melyek az általam felvázolni igyekezett kép egy-egy szeletét tartalmazták. Ezek közül nyelvtudásomnak megfelelően elsősorban a magyar és német nyelvű szakirodalmat tudtam felhasználni.

A munka megírása során a történettudományi és hadtudományi szemléletmódot igyekeztem ötvözni. Egy hadtörténelmi eseménysort vizsgálva azt behelyeztem az egyetemes és magyar köztörténetbe,

azaz Szombathelyi Ferenc vezérkarfőnöki működésének felvázolásakor elengedhetetlenül szükséges volt a történeti események felsorolása és párhuzamba állítása.

A második fejezetben a téma rövid historiográfiai áttekintését vázoltam, majd a harmadik fejezet egy szintén rövid, lényegre törő összefoglalását adja Szombathelyi vezérezredes életpályájának. A disszertációt kronologikus sorrendben építettem fel, ebből következően először a Szombathelyi Ferenc kinevezéséhez vezető okokat és folyamatot mutattam be, különös tekintettel Szombathelyi memorandumára, melyben lefektette elveit, s amelyek nagyjából-egészében végigkísérték vezérkarfőnöki működése során is. A negyedik fejezetnek és magának a dolgozatnak is egyik fő novumát a fenti memorandum bemutatása és elemzése képezi, Werth Henrik elmozdításának eddig nem ismert részletei ismertetés és elemzése mellett.

Az ötödik fejezet Szombathelyi vezérezredes vezérkarfőnöki működésével foglalkozik kinevezésétől az 1942. januári budapesti tárgyalásokig. Ebben a fejezetben azt kívántam bemutatni, hogyan változik meg a német kül- és katonapolitika az egyre növekvő nehézségek, majd az első jelentősebb vereség hatására, s ez hogyan hat az erők megőrzését valló vezérkar főnökére, milyen

kényszerpályát eredményez számára. Emellett ez a fejezet mutatja be azt is, hogy mennyi valósulhat meg a fenti koncepcióból, azaz hogyan és milyen okok, kompromisszumok hatására kerül sor a Gyorshadtest hazahozatalára.

Ezt a fejezetet követi Ribbentrop és Keitel 1942. januári budapesti tárgyalásainak részletes bemutatása, a tárgyalások során a vezérkar főnöke kulcsszerepének kihangsúlyozásával, s végül annak felvázolása, hogy milyen kompromisszumok eredményeképpen került sor a 2. magyar hadsereg hadműveleti területre küldésére. A disszertáció egy másik fontos nívója a tárgyalásokról fennmaradt, eddig fel nem dolgozott kézírásos Keitel és Szombathelyi feljegyzés felhasználása.

A hetedik fejezet a 2. magyar hadsereg működését mutatja be felállításától a doni katasztrófaig, az események elemzésénél elsősorban a Vezérkar Főnökének tevékenységére fókuszálva, mely főleg a hadsereg ellátási nehézségeinek csökkentésében, alkalmazási körülményeinek javításában merült ki. Röviden körvonalaztam a magyar és a német katonai vezetés közti ellentéteket, s ezzel összefüggésben a hadsereg vereségéhez vezető okokat.

A kilencedik fejezet Magyarország német megszállásának és Szombathelyi vezérezredes elmozdításának körülményeit tárgyalja, elsősorban a megszállás veszélyének értékelésére, a klessheimi

tárgyalások lefolyására és eredményeire, majd az új helyzetre való reagálás bemutatására koncentrálna. Ezen utóbbi elemzésének alapját Szombathelyi vezérezredes eddig még nem ismert naplófeljegyzései képezik.

Bár a fejezetek bemutatásának kezdetén azt írtam, hogy munkámat kronologikus sorrendben építettem fel, egyetlen esetben szükségesnek láttam az ettől való eltérést, mégpedig a délvidéki razzia és annak utóélete kapcsán, hiszen ez egy logikai fonál mentén bemutatva válik véleményem szerint érthetővé. A nyolcadik fejezeten belül szintén igyekeztem a kronológiához ragaszkodni, alfejezetekben tárgyalva magát az akció lefolyását, a vezérkar főnökének ebben betöltött szerepét, majd a kivizsgálásukra indított kezdeményezéseket és végül magát az eljárást.

A munka elején lefektetett hipotézisem a Szombathelyi-kép átértékelésének folytatása és kiteljesítése volt, a rendszerváltás óta fellelhető legújabb, és a már korábban meglévő források szintetizálásával. A következő fontosabb kérdésekre kerestem a választ:

1. Szombathelyi Ferenc addigi katonai pályafutását figyelembe véve azt kívántam vizsgálni, hogy miként került sor a vezérkar főnökévé való kinevezésére, mi volt konkrét elképzelése

Magyarország sorsát illetően, valamint milyen lehetőségei voltak törekvései megvalósítására az addigi katonapolitikai folyamatokat figyelembe véve?

2. Szombathelyi vezérezredesnek a magyar erők megőrzéséről vallott nézeteinek figyelembevételével azt kívántam vizsgálni, hogy milyen befolyással bírt a tárgyalások során a kiküldendő magyar erők nagyságának csökkentése érdekében?

3. A 2. magyar hadsereg sorsát vizsgálva elsősorban azt kívántam feltárni, hogy mennyiben volt felelős a német és a magyar hadvezetés a bekövetkezett katasztrófáért, valamint Szombathelyi Ferencnek milyen eszközök álltak a rendelkezésére ennek megakadályozása érdekében. Milyen lépéseket tett és tehetett a vezérkar főnöke a 2. magyar hadsereg megmentése érdekében?

4. Milyen szerepe volt a vezérkar főnökének a délvidéki razzia megindításában, mennyire voltak világos információi a kialakult helyzetről az események közben, milyen mértékű felelősség terheli a vezérkar főnökét a vérengzések bekövetkeztéért?

5. Milyen intézkedéseket hozott a vezérkar főnöke az események kivizsgálása érdekében, mi volt személyes megítélése a razziát és annak parancsnokai felelősségét illetően? Mindezek mellett részletes vizsgálat tárgyává kívántam tenni az délvidéki akció főbűnösei ellen

lezajlott hadbírósi eljárást, valamint annak külföldi és hazai megítélését.

6. Magyarország német megszállásának kérdésénél azt kívántam vizsgálni, hogy milyen információval rendelkezett Szombathelyi vezérezredes a megszállás előkészületeire vonatkozóan, miért volt a klessheimi utazás, és ezáltal a tárgyalásos megoldás mellett? Volt-e alternatívája egy esetleges ellenállásnak, illetve a megszállás elfogadásának? Mennyiben változott meg tevékenysége a megszállás bekövetkezése után?

3. Az értekezés eredményeinek felsorolása

A dolgozat elején feltett kérdésekre a következő rövid válaszokat adhatjuk:

1. Szombathelyi Ferenc vezérkarfőnöki kinevezésére elsősorban elődjétől merőben eltérő, az erők megőrzéséről vallott elképzelései miatt került sor, amelynek vezérfonala a magyar öncélúság gondolata volt a katonai döntések nyelvére lefordítva, szem előtt tartva 1918-20 tragédiáját, illetve az ennek elkerülésére való törekvést. Ez természetesen nem valósulhatott meg maradéktalanul, hiszen Szombathelyi vezérezredes kinevezésének pillanatában

Magyarország már több mint két hónapja hadban állt a Szovjetunióval, s még hosszabb ideje politikai és katonai szövetség kötötte Németországhoz, mely egy olyan kényszerpályát eredményezett, melynek következményeit maradéktalanul elhárítani már nem, legfeljebb csak csökkenteni lehetett.

2. A 2. magyar hadsereg kiküldését eredményező tárgyalások során a vezérkar főnöke az erők megőrzésének álláspontját képviselte, azonban a megváltozott kül- és katonapolitikai viszonyokat a magyar tárgyaló fél nem hagyhatta figyelmen kívül, így került sor – minden általunk vizsgált tényező figyelembe vételével – egy elfogadható kompromisszum megkötésére. Szombathelyi vezérezredes az összes létező érvet és tárgyalási ügyességet igénybe vette a fenti kompromisszum megszületése érdekében.

3. A 2. magyar hadsereg pusztulását kényszerhelyzet okozta: a kiküldött erők megfelelő felszerelésének és utánpótlásának ígértét a németek nem tartották be, így a rosszul felszerelt magyar alakulatok lehetőségeiket messze meghaladó hadműveleti feladatok ellátására kényszerültek. A vezérkar főnöke felismerte ugyan a kialakult helyzetet, és lehetőségeihez képest igyekezett is a német hadvezetéstől a hadsereg ellátásának javítását, modern fegyverzettel való felszerelését és erejének megfelelő mértékű alkalmazását

kikényszeríteni, lehetőségei azonban korlátozottak voltak, a vitára végül pedig Hitler parancsa tett pontot. Mindezen tényezők együttes hatása vezetett végül a hadsereg katasztrofális vereségéhez.

4. Szombathelyi Ferencnek a délvidéki razzia megindításában a belügyminiszter felkérése nyomán volt kezdeményező szerepe, ezzel tulajdonképpen köteletségének tett eleget. Az akció lefolyása során nem rendelkezett világos információkkal a kialakult helyzetről, alárendeltjei következetesen növelték a partizánok létszámáról szóló jelentéseiket, a kemény harcokról szóló híradások pedig egyenesen félrevezetőek voltak. Így egyértelmű döntéshelyzetbe nem kerülhetett, felelőssége annyiban merül ki, hogy nem tájékozódott személyesen a helyszínen az eseményekről, és később is csak alárendeltjei útján. Szombathelyi vezérezredes helyzetét menti, hogy egyrészt az első nyugtalanító híresztelések hatására parancsot adott az akció törvényes keretek közti folytatására, másrészt megbízott az akció parancsnokaiban, s a személyes tájékozódás az események lezajlása közben nehezen volt lehetséges a németekkel folytatott budapesti tárgyalások miatt.

5. A tisztogató művelet után az annak korábbi elfajulásáról továbbra is érkező hírek hatására utasította az akció parancsnokát a pontosabb jelentés megtételére, majd amikor ezen a vonalon nem tudott tiszta képet alkotni, személyes megbízottját küldte a

helyszínre a kivizsgálás lefolytatása érdekében. A tények hatására Szombathelyi vezérezredes ugyan elrendelte az ügyési nyomozó eljárást, azonban mivel sem ő, sem a politikai vezetés, sem a kormányzó nem akarta felvállalni a részletek nyilvánosságra hozatalának következményeit, így az ügy félre tételére került sor. Egy évvel később, több körülmény megváltozásának hatására elrendeltek egy újabb vizsgálatot, így az ügy bírósági szakaszba lépett, amelyet a vezérkar főnöke saját hatáskörébe utalt. Szombathelyi vezérezredes és az ügyben részt vevők vallomásai alapján ezzel a teljes és végleges felelősségre vonásnak kívánt biztosítékot teremteni, azonban a főbűnösök letartóztatását nem rendelte el, mert személyes meggyőződése mellett (magyar tábornokhoz méltánytalannak tartotta) kül- és belpolitikai nyomás is erre készítette. Így következhetett be a főbűnösök szökése, amely után azonban a vezérkar főnöke elrendelte a többi vádlott előzetes letartóztatását, s az eljárás tovább folytatását. Sőt, újabb katonatisztek ellen emeltek vádat. Az eljárás azonban a német megszállás következtében félbeszakadt.

6. A magyar politikai és katonai vezetésnek nem voltak egyértelmű, világos információi a német megszállás előkészületeire vonatkozóan, az pedig még inkább kérdéses volt, hogy a keleti hadszíntéren kialakult hadműveleti helyzet miatt a német hadvezetés

vállalkozik-e egyáltalán az ország megszállására, vagy csak politikai zsarolásra kívánja felhasználni a magyar határ közelében felsorakoztatott erőit. Mivel Szombathelyi vezérezredes a fennálló helyzetben nem tartotta alkalmasnak a magyar haderőt a német erőkkel való eredményes szembefordulásra, így a tárgyalásos megoldás mellett szállt síkra, és a kormányzónak is ilyen irányban tett javaslatot. Így került végül sor a klessheimi tárgyalásokra, melyben a vezérkar főnöke kulcsszerepet játszott, amennyiben ismét a magyar fél számára is elfogadható kompromisszum megkötésén fáradozott. A megszállás esetleges el nem fogadásának következményei Szombathelyi vezérezredes addigi vezérkarfőnöki működésének összes eredményét egy csapásra romba döntötték volna, ez a meggyőződés vezette tehát a kialakult események során, majd az esetleges későbbi kibontakozás lehetőségének fenntartása érdekében vállalkozott a németek irányában való határozottabb teljesítés politikájára. Vezérkarfőnöki működésének korábbi részletei azonban azt eredményezték, hogy a németek bizalma megingott Szombathelyi vezérezredes iránt, ez vezetett beosztásából való elmozdításához, majd az ellene lefolytatott eljárások megindításához.

Szombathelyi Ferenc jogi rehabilitációja már megtörtént: a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. március 16-án a háborús bűntett miatt ellene lefolytatott büntetőügyben a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa ítéleteit hatályon kívül helyezte, és az ellene háborús bűntett miatt emelt vád alól felmentette.¹ Elérkezett az ideje, hogy végre a magyar történeti irodalomban is elfoglalhassa az őt megillető helyet, az egyoldalú ábrázolásmód mellőzésével, a korszak és Szombathelyi vezérezredes tevékenységének minden ellentmondásosságával együtt bemutatva.

Munkám tovább árnyalja, nívumaival új megvilágításba helyezi Szombathelyi Ferenc szerepét és a magyar katonapolitika alakulásának főbb eseményeit 1941 és 1944 között, rávilágít a politikai és katonai vezetés kapcsolatára, együttműködésük mikéntjére. Ugyanakkor egy nagyhatalom és kis „szövetségese” haderejének viszonyrendszere elemzésére is több támpontot nyújt. A téma kifejtése természetesen nem teljes, a kutatás számos ponton továbbfolytatható.

---

¹ A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága által Szombathelyi Ferenc ügyében lefolytatott felülvizsgálati eljárás, Bfv. X. 3628/1993.szám. 1-25. HL Szombathelyi Ferenc tiszti személyi anyaga, 3137/1890.

3. Az értekezés tárgyában megjelent publikációk, előadások

A, Publikációk

1. Kaló József: *Szombathelyi Ferenc és a „hideg napok”*. In: *Studia Militaria – Hadtörténelmi tanulmányok*. Szerk. Lisznyai Lajos – Kaló József. Debrecen, 2004. 227-263. old. ISBN 963-460-018-2.
2. Kaló József: *Szombathelyi Ferenc a magyar népbíróság előtt*. In: A Doktoranduszok Országos Szövetsége 10. Tavaszi Szél konferenciájának kiadványa. Szerk. Mankovits Tamás – Molnár Sándor Károly – Németh Sarolta. Doktoranduszok országos Szövetsége, Budapest. 2007. 449-454. old. ISBN 978-963-87569-0-9
3. Kaló József: *„Egészen egyedül álltam” – Szombathelyi Ferenc a magyar népbíróságon*. In: Helyzetkép és jövőkép: a magyar társadalom a „fordulat évei”-ben címmel – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új- és Jelenkori Történeti programja, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Doktori programja, valamint a Pest

Megyei Levéltár közös szervezésében – rendezett doktorandusz konferencia kiadványa

4. Kaló József: *Szombathelyi Ferenc és a galíciai deportálás*. In: Magyar Napló 2008/8. szám. 27-32. old. ISSN 08652910
5. Kaló József: *A Honvéd Vezérkar Főnöke és a 2. magyar hadsereg (1942-1943)*. In: Társadalom és honvédelem. 2009/3. szám. 69-99. old. ISSN 1417-7293
6. Kaló József: *Szombathelyi Ferenc memoranduma*. In: Hadtörténelmi Közlemények 2009/ 3. szám. 747-763. old. ISSN 0017-6540.

B, Előadások

1. *Szombathelyi Ferenc és a hideg napok*. A Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiumának konferenciája. 2004. december. DAB-székház, Debrecen.
2. *Szombathelyi Ferenc a magyar népbíróság előtt*. A Doktoranduszok Országos Szövetsége 10. Tavasz Szél konferenciájának Pro Patria et Scientia szekciójában. 2007. május 17-20. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

3. *„Egészen egyedül álltam” – Szombathelyi Ferenc a magyar népbíróságon*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új- és Jelenkori Történeti programja, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Doktori programja, valamint a Pest Megyei Levéltár közös szervezésében – rendezett doktorandusz konferencia. 2007. november. Pest Megyei Levéltár, Budapest
4. *A Honvéd Vezérkar Főnökének szerepe a 2. magyar hadsereg frontra küldésében*. A második világháború kitörésének 60. évfordulója alkalmából megrendezett Perjés Géza Szaktanterem avatókonferencia. 2009. szeptember 17. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem